

Nəsimi poeziyası insanın dünyanı dərk işığında

Klassik Azərbaycan poeziyası kəhəkşanında İmadəddin Nəsimi ulduzu onilliklər, yüzilliklər keçsə də, yenə də parlaq yanmaqdadır. Bu il ölkə Prezidenti tərəfindən elan olunmuş Nəsimi ilində şairin yubileyinin keçirilməsi ana dilində yaranmış klassik Azərbaycan poezisiyasının bayramı kimi qeyd olunacaqdır. Tariximizin ən mürəkkəb və qeyri-sabit dövründə payına yaşamaq düşən Nəsimi mövcud problemlərin məngənəsində boğulsa da, şairin içində boy verən azadlıq eşqi onun yaradıcı ilhamının ən mühüm daşıyıcı faktoru kimi ortaya çıxmışdır. Nəsiminin mövcud despotik cəmiyyətə qarşı etirazı onun qiyamçı poeziyasının əsasını təşkil etmişdir. Nəsimi hər şeydən öncə yaşamın mahiyyətinə nəzər salıb, insanın dünyada yerini, onun Allahla bağlılığını göstərməyə səy etmişdir.

Nəsiminin həyat fəlsəfəsində insanın daxilən təmizlənməsi ön plana çəkirdi. Buna görə də dünyanın özünə münasibət ona verilən dəyərdən irəli gəlirdi:

*Dünya çün mürdardır, igrən könül, mürdardan!
Gül degil dünya, tikandır, nə umarsan xardan?*

*Dünyada bir yar vəfalı kimsənə görmüş degil,
Fariğ ol bari, nə hasil şol vəfasız yardan?*

Nəsimi nəinki bu beytlərdə, həm də digərlərində şeir və qəzəllərinin dilində elə bir poetik vüsətdən istifadə edirdi ki, onun hər bir söz və ifadəsinin ehtiva etdiyi altməna haqqında daha çox düşünməyə çalışırsan. Böyük mütəfəkkirin fikrincə Həqiqəti dərk etmək üçün insan varlıqda mövcud olan bütün şeylərin hamısından əl çəkməli idi. Çünki maddiyyat dalınca getmək insanı aldadıb haqq yolundan sapındırmağa meyil etdirir.

Nəsimi yaradıcılığının dəyərli tədqiqatçısı M.Quluzadə hələ ədəbin 600 illik yubileyi qeyd edilən dövrdə yazırdı: “Nəsiminin panteist - hürufi ideyalarını əks etdirən şeirləri, onun insan haqqındakı kredosu - insanın zəkası, kamalı, gözəlliyi haqqında gözəl himnlər yaratmışdır”. Nəsiminin elə bir şeiri yoxdur ki, orada insanın qüdrəti, ülviliyi bu və ya digər dərəcə

cədə coşqun bədii ehtirasla tərənnüm edilməsin. Bu ehtirası biz şairin “Allahü-əkbər, ey sənəm, hüsnündə heyran olmuşam” qəzəlindən də yaxşı görürük:

*Allahü-əkbər, ey sənəm, hüsnündə heyran olmuşam,
Qövs-i-qüzehdir qaşların, yayına qurban olmuşam,*

*Üzündür ol cənnət gülü, boyun həqiqət səvidir,
Eşqində mən bülbül kimi aləmdə dəstan olmuşam.*

*...Sufi mənəm, safi mənəm, kafi mənəm, şafi mənəm,
Ərni mənəm, heyran mənəm, dərd ilə dərman olmuşam.*

*Zahid mənəm, abid mənəm, asi mənəm, fasiq mənəm,
Mömin mənəm, kafir mənəm, mən külli-insan olmuşam .*
Nəsiminin təqdim etdiyimiz qəzəlindən göründüyü kimi, şairin insanpərvərliyi onun dini-fəlsəfi dünyagörüşünün hürufilik ideyalarına sadiqliyi ilə bağlı olmuşdur. Nəsimi gözəlin bütün atributlarını sadalamaqla, onun zahiri görkəmindən - hüsnündən, üzünün cənətgülü, boyunun həqiqət səvi olmasından, eşqində bülbül kimi aləmdə dastana dönməsindən danışmaqla, özünün qazi, münkir, razı, sufi, safi, kafi, şafi, zahid, abid, ası, mömin, kafir, külli-insan, gah İsa kimi çər xüstünə oturmuş, gah Yusif kimi Müsirdə sultan, yaquti - kani-vəhdət olduğunu bildirməkdədir.

Nəsimi iç dünyasıyla Ulu Yaradıcı zikr edirdi. Nəsimi Allaha sevgini sufizmə mahiyyəti ilə bağlı olan tefəkkür sahibləri kimi bütün vücudu ilə nümayiş etdirirdi. Allaha bağlılıq onun humanist mahiyyətində bərq vururdu. Nəsiminin Allaha bağlılığı üç ardıcıl dünya baxışının köməyi - sifizmin, panteizmin, hürufizmin işığında ortaya çıxırdı. Nəsiminin varlığı izahında onun dünyanın bütün naz-nemətlərindən əl çəkib, öz insan ehtiraslarını ibadətə öldürməklə bərabər, statikliyə, passivliyə yuvarlanma yer almır, əksinə, onun bütün varlığı ilə insanın yer üzündəki xoşbəxtiyinə inanma üstünlük təşkil edirdi.

Onu da qeyd etmək ki, bu xüsusiyyət Nəsiminin yaradıcılığının ikinci dövrü üçün daha səciyyəvi olmaqla, bu dövrdə şairin eşq - məhəbbətlə bağlı duyğuları daha çox pərvaz

edirdi. Qeyd etdiyimiz məqamları “Dün gecə bir dibər ilə eyşimiz məmur idi” qəzəlində axtaraq.

*Dün gecə bir dilbər ilə eyşimiz məmur idi,
Leykin ol xunxarə gözlər uyxudan məxmur idi.*

*Gözlərin süzmüş və üzmüş canını aşıqlərin,
Asılı zülfündə yüz min Şiblivü Mənsur idi.*

*...Zülfü sübhanəlləzi - əsra, biəbdi ayəti,
Yanağı üzrə müsəlsəl xətt ilə məstur idi.*

*Boyu tuba, üzü cənnət, adə kəlürçün qaşı,
Gözləri vənəcm, anın sinəsi vəttur idi.*

*Həmnişin idi Nəsimi dün gecə bir yar ilə,
Könlü şadü, vəxti xürrəm, məclisi pürnur idi.*

Nəsiminin yarı, dilbəri, gözəli tərənnüm edən, onların gözəlliyinin mahiyyətini açmağa hesablanmış qəzəlləri yetərin-cədir. Böyük mütəfəkkir gözəlin və gözəlliyin tərifini elə orijinal ifadələrlə verir ki, gözümüz qarşısında gözəl az qala ilahi səviyyəsinə ucaldılır. Şair gözəlin təsvirini Allahın, Uca Yaradanın adı ilə bağlı elə bir kontekstə gətirir ki, onun vəsfi qeyri-adı yüksəkliyə çatır. Eyni zamanda insanlara Uca Yaradanın harada qərar tutması ilə bağlı informasiya ötürür, Allahın harada qərar tutduğunu göstərüb, öz nəzər nöqtəsini ortaya qoyur və özünün harada olduğunu söyləyir:

*Ey mana nahaq deyənlər, qandadır bəs yaradan?
Gəl gətir isbatını, kimdir bu şeyi yaradan?*

*...Gəl mana bir söyləgil kimdir sənin nitqində, kim,
Söyləyən, söylətdirən, eşitdirən hər yanadan?*

*Çünki hər şəhrin içində məscidü meyxana var,
Əhli-həq fərğ eyləməz məscidləri meyxanadan.*

*Ol kim, özün bilmədi, düşdü cahana dərbədər,
Varlığın həq bilmədi, qurtarmadı əmmarədən.*
Bu misraların köməyi ilə şair sanki insanlarla dialoqa girir,

Yaradanın, həyatın mahiyyətini onlara başa salmağa çalışır. Buna görə də qəzəlin digər beytlərində o, odun, suyun, torpağın yelin kim tərəfindən yarandığını, insanın nitqində daim kimin varlığının yer aldığını, söylənilənin, söylətdirənin, eşitdirənin kimliyini, bixəbərlərin isə dünyada avara-avara gəzdiklərini və özlərini tanımadığını, elə buna görə də “cahana dərbədər” düşdüynə, “varlığın həq bilmədi”yinə görə müəmmalardan qurtarmadıqlarına işarət edir. Qəzəlin sonundakı iki beytdə isə şair sanki fikirlərinin möhürünü vuraraq deyir:

*Oynaram rəqqas olub çəngü dəfə tənbur ilə,
Çünki məndə şeş cəhət var, dönməzəm çarparadan.*

*Çün Nəsimi on səkkiz min aləmin məqsududur,
Kim bu dövrü bilmədi, sür ta çıxı dəvvarədən.*

Nəsiminin nəinki bu, həm də digər şeirlərinə diqqət yetirərkən görürük ki, şair öz dini-fəlsəfi ideyalarını insanlara olduqca səmimi və rəvan bir dillə çatdırmağa müvəffəq olur.

Nəsiminin iki cildliyinə daxil edilmiş əksər şeirlərinin poetik dili yetərinə oynaqdır. Onun qəzəllərinin leksikası yaşadığı dövrün bütün üstün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməklə xalq ifadələri, atalar sözü, zərbi məsəllər, türkinin bütün çalarını özündə saxlamaq baxımından diqqətəlayiqdir. Elə buna görə də H.Araslı şairin həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi monoqrafiyasında Nəsiminin nəinki ana dilində yayılmış bədii ifadə, həm də ərəb və fars şeirinin ifadə vasitələrini tərcümənin köməyi ilə şeir dilimizi zənginləşdirdiyini qeyd etməkdə haqlıdır. Söylədiklərimiz bir daha təsdiqləyir ki, Nəsimi öz bədii-poetik obrazlı leksikası ilə klassik ədəbiyyatımızın fəlsəfi ideyalarının təbliğ olunmasında, insanın dünyanı dərk fəlsəfəsində əvəzsiz rol oynamışdır. Nəsimi yaradıcılığına qayıdışımız və baxışımız insanın dünyanı dərk etməsinə özünə xas fəlsəfi aspektdən yanaşması, onun ideyalarının fərqli leksik-poetik tutumda qeyri-adı palitrayla seçilməsi ilə bağlıdır. Bütün bu tərəflərinə görə Nəsimi poeziyası müasirliklə daha yaxından səsleşməkdədir.

Nizami TAĞISOY.